

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

21

Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939

TOIM.
ANU KOSKIVIRTA JA ALEKSI MAINIO

Kannen kuva: Ote maalauksesta Leo Rajama, Viipurin torilla, 1937-1963.

Ateneumin taidemuseo. Kuva julkaistu perikunnan luvalla.

Kuva: Kansallisgalleria/Kristina Halkola.

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 21

Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939

Toimittaneet:

Anu Koskivirta (osan toimittaja)

Aleksi Mainio (osan toimittaja)

Pentti Paavolainen (sarjan päätoimittaja)

Sanna Supponen (sarjan toimitussihteeri ja kuvatoimittaja)

Taitto ja graafinen suunnittelu: Eemeli Nieminen

ISBN: 978-952-69280-2-9 (sid. 1. painos)

ISBN: 978-952-69280-3-6 (PDF 2. painos)

ISSN: 1236-4304 (sarja)

Julkaistu sähköisenä: 2020

Toinen korjattu painos.

Julkaisija: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, Helsinki

Anatoli Toll – veitikka

Anatoli Tollin maine oli kiistanalainen. Kokenut emigranttiagentti Pjotr Konstantinov kirjoitti paljastavasti ”Kollin” eli Tollin johtamasta, Kannakselta Neuvosto-Venäjälle suuntautuneesta vakoilusta: ”Käsitykseni oli, että Kollin toiminta oli esikuvallisen keuhkoa ja että hän lähetti miehensä melkein kuin teurastuspensille antamatta heille välttämättömmimpiäkään tietoja ja varustamatta riittäväillä varoilla [työhön], jossa neuvostoviranomaisten lahjominen oli tärkeimpiä.”

Anatoli Toll tai Antonov-Djadik (Djadick) syntyi vuonna 1896 Pietarissa aatelisperheeseen. Hän ehti käydä seitsemän luokkaa saksalaista kymnaasia ennen kuin maailmansota ja sitä seuranneet konfliktit tempaisivat nuorukaisen pyörteisiinsä.⁶¹

Tsaarin laivastossa Toll yleni luutnantiksi, mutta vuosi 1917 muutti kaiken: tsaari menetti valtaistuimensa ja Toll ”Rodinansa”, Äiti Venäjän. Vuosina 1918 ja 1919 Toll otti omakseen vastavallankumouksen asian ja liittyi valkokenraali Nikolai Judenitšin tiedustelujärjestöön. Kun Pietarin valloitusretki päättyi vuoden 1919 lopulla mahalaskuun, Toll asettui asumaan Viipuriin. Virallisesti hän toimi Saima-karamelli-yhtiön osakkaana ja teknisenä johtajana, mutta todellisuudessa päätyö oli aivan toisella alalla: Toll oli konspiratiivisen maailman ammattilainen, touhukas vakooja ja vastavallankumouksellinen vailla vertaa.

Vuonna 1921 Toll oli jälleen liikekannalla. Hän otti osaa niin sanotun Tagantsevin salaliiton ja Pietarin Taistelujärjestön hankkeisiin vastavallankumouksen, mutta myös Suomen yleisesikunnan asiamiehenä. Luutnantti Toll teki useita kylmäpäisiä matkoja Viipurista rajan taakse Nevan valtakaupunkiin.

Vuosina 1922–1924 vastavallankumouksellinen Toll hoiti pariisilaisen emigranttikenraali Nikolai Nikolajevitšin nimissä toimineita Kannaksen tiedustelulinjoja, joiden avulla yritettiin pysyä ajan tasalla Neuvostoliiton tapahtumista.⁶² Yksi järjestö ei

kuitenkaan riittänyt Tollille, vaan hän lukeutui myös niin sanotun Venäläisen Totuuden Veljeskunnan aktivisteihin. Syksyllä 1924 Etsivän Keskuspoliisin Terijoen ala-osaston päällikkö Kaarlo Penttilä kiinnitti huomionsa Tollin ja hänen veljeskuntansa arveluttaviin hankkeisiin:

Noin vuoden verran on Suomen emigranttien keskuudessa toiminut fascistijärjestö, jolla on oikean taistelujärjestön luonne ja jolla tosiaan on [joitakin] varoja käytettävänä. [...]

Suomessa toimivan fascistijärjestön päämaja on Viipurissa. Sen päällikkönä toimii ystävämme Toll, joka [...] taas on kohonnut kunniaan ja arvoon. Viipurissa on myöskin propagandakirjallisuuden varasto, mutta ei Tollin kotona. Toistaiseksi [Toll ei ole onnistunut järjestämään] kirjallisuuden kuljetusta rajan yli, eikä järjestö muutenkaan ole erikoisia aikaansaanut Suomessa – muualla kylläkin.⁶³

Veljeskunta oli rakenteeltaan ”perin konspiratiivinen”, ja sillä oli salaisia edustajia eri puolilla maailmaa. Liikettä johti ”ylin piiri”, jonka kullakin jäsenellä oli oma koodinumeronsa. ”Veli 213” eli Toll oli Venäläisen Totuuden Veljeskunnan ylimmän piirin suosiossa Berliinissä. Tämä emigranttijohtajista koottu salakerho hoputti Tollia kiihdyttämään antibolševistista toimintaa Viipurissa.⁶⁴

Toll otti linjaukset tosissaan. Hänen johdolla Venäläisen Totuuden Veljeskunnalle perustettiin Suomen taistelukeskus, niin sanottu Luoteinen osasto, vuosina 1926–1927. Noin 30-henkinen osasto jakautui Etelä Suomessa ja varsinkin Karjalankannaksella toimineisiin alaosastoihin. Aktiivisimpia alaosastoja – tai ehkä osuvammin muutaman miehen puuhakerhoja – olivat Helsingin ja Viipurin jaostot.⁶⁵

Veljeskunnan Suomen päämiehellä oli epämääräinen maine, jota yhä uudet hämärähankkeet eivät ainakaan puhdistaneet. Häntä soimattiin suunsoittajaksi, mutta myös Neuvostoliiton salaisen poliisin OGPU:n agentiksi. Luultavasti agenttiväitteet eivät tehneet täyttä oikeutta ovelalle emigranttiaktivistille, mutta kieltämättä oli totta, että Toll antoi itsestään usein hätäisen ja lapsellisenkin vaikutelman.

Sitä mukaa kun Venäläisen Totuuden Veljeskunta juurtui Pohjolaan, taistelujärjestön Suomen osasto ja sen johtaja herättivät huomiota Neuvostoliiton salaisessa poliisissa OGPU:ssa. Lubjankan tiedustelu-upseerit tiesivät, että Toll piti yhteyttä Suomen yleisesikunnan tiedusteluun ja toimi Etsivän Keskuspoliisin toimistopäällikkö Jalmari Sinivaaran salaisena agenttina. T 220 tai ”Heikki Paavilainen” raportoi EK:lle paitsi emigranttiaktivistien tiedustelulinjoista myös muista konspiratiivisista hankkeista Neuvostoliitossa ja Suomessa.⁶⁶

Vuoden 1929 alussa *Hufvudstadsbladet* julkaisi sensaatiouutisen emigranttiakti-

vistien valonarasta toiminnasta Suomessa. Kohuartikkelissa vihjailtiin, että Suomen valtiollinen poliisi oli katsonut Venäläisen Totuuden Veljeskunnan terroritoimintaa sormiensa läpi jo vuosien ajan.⁶⁷ Tekstissä kerrottiin myös veljeskunnan pamfletti-sarjasta, *Russkaja Pravdasta*, jota salakuljetettiin Suomen kautta Neuvostoliittoon.

Paljastus ei ollut poliittisesti merkityksetön, sillä se hermostutti niin Etsivää Keskuspoliisia kuin maan vähemmistöhallitustakin. Pääministeri Oskari Mantere, ulkoministeri Hjalmar Procopé ja sisäministeri Toivo T. Kivimäki pelkäsivät Neuvostoliiton reaktiota: he eivät kaivanneet uusia emigranttisotkuja vanhojen jatkoksi.⁶⁸

Anatoli Toll napattiin kiinni ja kiidätettiin pikajunalla EK:n päämajaan Ratakadulle sen jälkeen, kun hänen asunnollaan Viipurin Kirkkosaarenkatu 6:ssa oli tehty kotietsintä. Toll oli lipevä kuulusteltava. Vaikka mies myönsi terrorin, vakoilun ja propagandan sisältyvän veljeskunnan oppeihin, hän painotti laskelmoiduin sanankääntein kunnioittavansa Suomen lakeja.⁶⁹

Juttu kuivui kasaan. Etsivä Keskuspoliisi laski Tollin vapaalle jalalle sisäministerin luvalla ja sillä ehdolla, ettei tämä enää sotkeutuisi poliittiseen juonitteluun. Toll sitoutui ”omasta puolestaan luopumaan veljeskunnan kaikista yrityksistä” ja ”tekemään voitavansa” järjestönsä hajottamiseksi Suomessa. Todellisuudessa kyse oli pelkästä sanahelinästä. Toll ei aikonutkaan pitää sanojaan, jotka oli annettu selkään vasten maastakarkotusuhan kurimuksessa. Hän kyllä siirtyi kauemmaksi itärajalta muuttaen Viipurista Helsinkiin, muttei katkonut siteitään veljeskuntaan vaan jatkoi vanhaan malliin läpi 1930-luvun ja sotavuosien.⁷⁰

Vaaran vuosien Suomessa Toll pisti myös punaisen Valtiollisen Poliisin silmään. Valpo yritti ottaa selvää Tollin menneisyydestä emigranttijärjestöjen aktivistina ja Suomen yleisesikunnan tiedustelun agenttina, mutta sai pian huomata, ettei miehen todellista luonnetta ja pyrkimyksiä ollut välttämättä edes mahdollista selvittää. Toll vaihtoi väriä kuin kameleontti:

Vanha monarkistitekijä Anatoli Toll, joka oman ilmoituksensa mukaan toimii täällä itsenäisenä sanomalehtimiehenä, on uudistanut Helsingin poliisilaitoksen passitoimiston kautta oleskelulupa-anomuksensa. Annamme hänelle ja hänen vaimoilleen nyt oleskeluluvan 1 vuodeksi, mutta kaiken varalta olisi syytä ottaa selvää hänen nykyisistä puuhailuistaan. Vaikka Nikkilän [psykiatrisen] sairaalan ylilääkäri on antanut [hänen mielenterveytensä tasapainosta] täysin kielteisen lausunnon, [...] [se] ei suinkaan tee häntä vaarattomaksi. Hänhän voi aina vedota ”hullun papereihin” [ja paranoiaan, harhamielitautiin] sattui mitä sattui.⁷¹

Onnistunut attentaatti tai salamurha olisi hyvinkin voinut suistaa Suomen ja Neuvostoliiton suhteet kriisiin. Vastaisenäistynyt tasavalta säästyi vakavalta konfliktilta ennen vuotta 1939 erityisesti siksi, että Neuvostoliitto oli heikkouden tilassa ja keskittynyt sisäisen opposition tukahduttamiseen. Taistelujärjestöjen tukeminen oli kuitenkin vaarallista leikkiä tulella eikä olekaan ihme, että sitä koskevat tiedot on pyritty hävittämään ja aihe unohtamaan sen poliittisesta merkittävydestä huolimatta.

Viitteet

- 1 Rapoport 2004, 47. Rapoport selittää terrorismin kolmannen vaiheen käynnistyneen Vietnamin sodan sävyttämistä kylmän sodan kokemuksista ja neljännen Iranin vallankumouksesta. Jos kolmatta vaihetta voidaan kutsua uusvasemmistolaiseksi, yhä jatkuvassa neljännessä vaiheessa on kyse uskonnollisesta terrorismista.
- 2 Blackstock 1969, passim; Madeira 2014, 1–3. Katso taustaksi myös: Haslam 2011, passim.
- 3 Katso esimerkiksi: Ahti 1987; Nevalainen 1999; Mainio 2015a; Mainio 2015b; Suomela 2001; Kosonen 2001; Pankakoski 2005; Joffe 2014; Kotakallio 2014.
- 4 On hyvä pitää mielessä, että ennen vallankumousta Venäjän keisarikunnassa oli yli 130 miljoonaa asukasta, jotka jakautuivat kymmeneen eri kansallisuuksiin. ”Entinen Venäjän alamainen” oli monimerkityksinen käsite: aikalaiset saattoivat tarkoittaa termillä yhtä hyvin isovenäläisiä, armenialaisia tai vaikkapa inkeriläisiä, joilla oli aiemmin ollut Venäjän kansalaisuus. Kun tässä artikkelissa puhutaan venäläisistä, tarkoitetaan yleensä isovenäläisiä. Termeillä ”Venäjän pakolainen” ja ”emigrantti” taas voidaan tarkoittaa kaikkia Suomeen saapuneita henkilöitä riippumatta siitä, mikä heidän kansallisuutensa oli.
- 5 Haimila 1998, 61; Nevalainen 1999, 307; Marrus 2002, passim.
- 6 Pankakoski 2005, 5.
- 7 Yhden arvion perusteella vuosina 1927–1935 venäläisten, inkeriläisten ja itäkarjalaisten pakolaisten määrä pysytteli noin 18 000:ssa, mistä se laski edelleen 14 000 vuoteen 1938 tultaessa. Haimila 1998, 62; Nevalainen 1999, 27–28, 308.
- 8 Leggett 1981, 105–123; Nevalainen 1999, 16; TNA, WO 106/6101, General Information Received by Military Intelligence Branches, Extract from Military Intelligence Summary 11, Situation in Soviet Russia 9.1.1919 ja Intelligence Summary of Information 14.12.1918.
- 9 Kokovtsov 1935, 530–531; Haimila 1998, 68; Pankakoski 2005, 53, 55–56.
- 10 Suomeen vaelsi noin 1 000 pohjoisrintaman uuvuttamaa sotilaspakolaista vuoden 1920 alussa. Kun Kronstadtin linnoituksen kapina oli kukistettu, Terijoelle saapui jäätä pitkin nääntynyt pakolaisjoukko, joka koostui noin 6 500–8 000 matruusista, upseerista ja siviilistä. Tulijoista jopa 5 000 palasi Venäjälle 1920-luvun mittaen. Haimila 1998, 76; Nevalainen 1999, 18–19, 26–27.
- 11 Brook-Shepherd 1999, 35; GARF, Narodnyi sojuz zaštšity rodiny i svobody, fond (f) 5872, opis (o) 1, delo (d) 19, listov (l) 1–7, Report on Savinkov’s Organisation, 1918; Zubarev 1996, 163.
- 12 Toimikunnan venäjänkielinen nimi on Особый комитет по делам русских в Финляндии.
- 13 Enckell 1956, 112.
- 14 KA, PK 2414, suojelukuntain tiedustelukeskus 1919–1920, tiedonannot 183 ja 441, 29. heinäkuuta ja 21. lokakuuta 1919.

- 15** Kronštadtskaja tragedija 1921 goda, dokumenty v dvuh knigah, kniga 2, Rosspen 1999, Nikolai Poradelovin kirje Nikolai Tšaikovskille Helsingistä Pariisiin, 11.4.1921, 49–51. Katso sama dokumentti myös: GARF, Tsentr deistvija, f. 5784, o. 1, d. 100, l. 46–51.
- 16** Järjestön venäjänkielinen nimi on Петроградской боевой организации (ПБО).
- 17** Tšernjajev 1997, 189–190; Kronštadtskaja tragedija 1921 goda, kniga 2, Tagantsevin lausunto Tšekalle 24.7.1921, 177–181; Kronštadtskaja tragedija 1921 goda, kniga 2, David Grimmin sihteerin Georgi I. Novitskin kirje Vladimir Tagantseville 5.5.1921, 128–129.
- 18** KA, EK-Valpo, henkilömappi 10408, Stepan Petritshenko, Petritšenkon ja hänen tukijoidensa kirje David Grimmille 31.5.1921 ja Grimmin vastaus 6.6.1921.
- 19** Kronštadtskaja tragedija 1921 goda, kniga 2, Aleksandr A. Kupolovin todistajanlausunto GPU:lle 20.3.1922, 17–24.
- 20** Leggett 1981, 289.
- 21** Kronštadtskaja tragedija 1921 goda, kniga 2, GPU:n työntekijän Mihail V. Pavlovin esitelmä 24.1.1923, 301–310; Kronštadtskaja tragedija 1921 goda, kniga 2, ”loppuyhteenveto Matvei A. Komarovin delosta”, edustaja Stepan Lebedev 19.7.1921, 176–177; Kronštadtskaja tragedija 1921 goda, kniga 2, Tšekan erityisedustajan Jakob S. Agranovin tiedonanto Leninille 8.9.1921, 195.
- 22** Korhonen 1966, 57–58.
- 23** Katso: Kronštadtskaja tragedija 1921 goda, kniga 2, ”loppuyhteenveto Matvei A. Komarovin delosta”, edustaja Stepan Lebedev 19.7.1921, 176–177; Kronštadtskaja tragedija 1921 goda, kniga 2, Kronstadtin vallankumouskomitean jäsenen Vasili P. Jakovenkon todistajanlausunto GPU:lle 14.6.1922, 274–276.
- 24** Mainio 2015b, passim.
- 25** Goldin 2010, 234, 243; Robinson 2002, 98–102. Rovs-lyhenne tulee järjestön venäjänkielisestä nimestä: Русский Обще-Воинский Союз.
- 26** Robinson 2002, 98–102.
- 27** BAR, New York, ROVS Collection, box 9, correspondence, Kutepovin edustajien ja Högströmin kirjeenvaihto, 1924–1926; Russkaja vojennaja emigratsija 20–40-h godov, dokumenty i materialy, tom 6, OGPU:n raportti 25.12.1925, 468.
- 28** BAR, ROVS Collection, box 1, correspondence, Aleksandr Kutepovin kirjeet Janssonille, 1924; KA, EK-Valpo, emigrantit, kansio 2825, toimisto VIII:n raportti, 27.3.1925.
- 29** KA, EK-Valpo, emigrantit, kansio 2824, Sikorskin eli Jalmari Sinivaaran raportti 26.11.1924 ja toimisto VIII:n ilmoitus 3.11.1925.
- 30** KA, EK-Valpo, emigrantit, kansio 2824, Venäläiset emigrantit meillä ja muualla, 31.10.1927; KA, EK-Valpo, henkilömappi 1131, Voldemar Granberg, salainen viesti EK:n Viipurin alaosastolle, 15.1.1924 ja EK:n suorittama Granbergin kuulustelu 31.10.–2.11.1927.
- 31** Объединённое государственное политическое управление. OGPU:lla oli vuosina 1918–1939 muitakin nimiä, mutta tässä artikkelissa käytetään selvyuden vuoksi vain yhtä.
- 32** Trusti on käännös järjestön venäjänkielisestä koodinimestä: Трест. Keski-Venäjän Monarkistijärjestö on venäjäksi: Монархическое объединение Центральной России, МОЦР.
- 33** Brook-Shepherd 1999, 255–256, 283–290; Kotakallio 2014, 172–184; RGASPI, Feliks Edmundovitš Dzeržinski, f. 76, op. 3, d. 356, l. 1–8, Vladimir Styrnen allekirjoittama erittäin salainen raportti KRO:n päällikölle Artur Artuzoville 5.2.1925; Smith 2010, 288.
- 34** Elfvengren & Laidinen 2012, 112–122, 296–297; Kotakallio 2014, passim. Katso brittien agentuurista myös: BAR, ROVS Collection, box 9, correspondence, Kutepovin kirjeet Bunakoville, vuodet 1925–1926; RGASPI, Feliks Edmundovitš Dzeržinski, f. 76, op. 3, d. 356, l. 1–8, KRO:n apulaispäällikön Vladimir Styrnen allekirjoittama erittäin salainen raportti KRO:n päällikölle Artur Artuzoville 5.2.1925.
- 35** Cook 2004, 221; Fleišman 2003; Spence 2002, 418–437.

- 36** KA, EK-Valpo, emigrantit, kansio 2825, Esko Riekin allekirjoittama salainen kirje Viipurin alaostaston päällikölle, 23.3.1927; Robinson 2002, 140; UM, Ulkoasiainministeriö ja Suomen diplomaattinen edustus ulkomailla, 5 C 18, Moskovan lähetystön raportit, lähettiläs Pontus Artin raportti, 1.9.1927. Katso Kutepovin matkasta myös: KA, EK-Valpo, henkilömappi 10253, Aleksandr Kutepoff, Pehr Johanssonin ”rapport 25”, 25.3.1927.
- 37** KA, EK-Valpo, henkilömappi 10170, Georg ja Maria Schulz, Georgi Radkovitšin kuulustelu, 5.9.1927. Katso myös: Tjuremnaja odisseja Vasilija Šulgina, materialy sledstvennogo dela i dela zakljutšennogo, Vasili Šulginin kuulustelupöytäkirja 31.3.1945, 213.
- 38** KA, Pontus Artin kokoelma, 5, Esko Riekin kirje lähettiläs Pontus Artille, 26.5.1927.
- 39** KA, EK-Valpo, henkilömappi 10170, Georg ja Maria Schulz, emigranttiedottaja Kirill Puškarjovin kertomuksen pohjalta tehty erittäin salainen raportti, 19.8.1927. Vertaa myös: BAR, Aleksandr Kutepov Collection, box 2 ja 3, correspondence, Kutepovin Trusti-aineisto, 1927.
- 40** KA, EK-Valpo, emigrantit, kansio 2830, Schultzin-juttu, Dmitri Monomahovin ja Viktor Larionovin kuulustelu, 15.9.1927. Katso Rosenströmin roolista myös esimerkiksi: KA, EK-Valpo, henkilömappi 10170, Georg ja Maria Schulz, emigranttiedottaja Kirill Puškarjovin kertomuksen pohjalta tehty erittäin salainen raportti, 19.8.1927.
- 41** KA, EK-Valpo, emigrantit, kansio 2830, Schultzin-juttu, Dmitri Monomahovin ja Viktor Larionovin kuulustelu, 15.9.1927.
- 42** KA, EK-Valpo, emigrantit, kansio 2824, venäläinen emigraatio, toukokuu 1937, 7; Rislakki 1982, 126.
- 43** Sviridenko & Jeršov 2000, 110.
- 44** KA, EK-Valpo, emigrantit, kansio 2830, Schultzin-juttu, Dmitri Monomahovin kuulustelu, 15.9.1927.
- 45** Kitškasov 1928, 42. On mahdollista, että haavoittuneiden määrä oli todellisuudessa joko suurempi tai pienempi. Vertaa uhrilukuja esimerkiksi: Leningradskaja pravda 9.6.1927, Vzryv v Tsentralnom Partijnom Klub; Sviridenko & Jeršov 2000, 109.
- 46** KA, EK-Valpo, emigrantit, kansio 2830, Schultzin-juttu, Dmitri Monomahovin ja Viktor Larionovin kuulustelu, 15.9.1927.
- 47** KA, EK-Valpo, henkilömappi 10170, Georg ja Maria Schulz, Esko Riekin raportti sisä- ja ulkoministerille, 25.1.1928; Kosonen 2001, 182–183.
- 48** KA, EK-Valpo, henkilömappi 10170, Georg ja Maria Schulz, Skyn eli Jalmari Sinivaaran erittäin salainen ilmoitus, 5.9.1927.
- 49** Joidenkin tietojen mukaan oikea päivämäärä oli 21. elokuuta.
- 50** Lubjanka, Stalin i VTŠK–GPU–OGPU–NKVD, janvar 1922–dekabr 1936, KRO:n päällikön Artur Artuzovin Dmitri I. Kurskille lähettämä muistio, 9.9.1927, 140.
- 51** Goldin 2010, 413–414; Lubjanka, Stalin i VTŠK–GPU–OGPU–NKVD, KRO:n päällikön Artur Artuzovin Dmitri I. Kurskille lähettämä muistio, 9.9.1927, 140.
- 52** KA, Pontus Artin kokoelma, 5, Esko Riekin kirje lähettiläs Pontus Artille, 24.9.1927. Katso Kutepov-suhteisiin liittyen myös: KA, EK-Valpo, henkilömappi 10682, Aleksandr Shvetsoff, Riekin muistiinpanot puhelinkeskustelusta everstiluutnantti Ilmari Relanderin kanssa, 10.12.1927.
- 53** KA, Kurt Walleniuksen kokoelma, kansio 9, ”muiden kirjeitä muille”, Erik Malmbergin kirje Ragnar Heikelille, 20.11.1927; Mainio 2015b, 157.
- 54** Blackstock 1969, 200–204; Robinson 2002, 142.
- 55** Prjanišnikov 1979, 150–151, 163.
- 56** Goldin 2010, 430; HIA, Boris Prianishnikov, box 5, file 1, Trest, Boris Prjanišnikovin ”Vladimir Vladimirovitšille” Helsinkiin lähettämä kirje, 1.5.1979; Mainio 2015a, 184–185; Prjanišnikov 1979, 150–151, 157. Vertaa: KA, EK-Valpo, henkilömappi 10943, Vladimir Bugajeff, Kaarlo Stendahlin muistiinpanot, 23.11.1928.
- 57** Järjestön venäjänkielinen nimi on Братство Русской Правды.

- 58** KA, EK-Valpo, henkilömappi 10886, Anatolij Toll, Esko Riekin muistiinpanot 5.1.1929 ja Tollin kuulustelu 7.–8.1.1929.
- 59** KA, EK-Valpo, henkilömappi 11041, Anushavan Zatikjan, passim; Mainio 2015a, 223–237.
- 60** KA, EK-Valpo, ulkomaalaiset Suomessa, kansio 2755, pakolaiskysymys, Stendahlin ja Pajarin raportti tapaamisesta Kaapre Tynnin ja Roman Smal-Statskin kanssa, 18.4.1932; Mainio 2015a, 238–242.
- 61** KA, EK-Valpo, henkilömappi 10886, Anatolij Toll, Terijoen alaostaston lyhennysote 18.10.1924 ja etsivä Lauri Salon tekemä ilmoitus 11.12.1946; Mainio 2015b, 36, 108, 182–184, 187, 191–193.
- 62** Katso Tollista ja hänen menneisyydestään: BAR, ROVS Collection, box 10, correspondence, kirjeet Berliinistä Kutepovin edustajalle Nikolai A. Monkevitsille, 24.10. ja 1.12.1924; Kosonen 2001, 80–83; Kozlov 1999b, 613; Nevalainen 1999, 201; Mainio 2015a, passim.
- 63** KA, EK-Valpo, emigrantit, kansio 2824, Kaarlo Penttilän promemoria Etsivän Keskuspoliisin päällikölle sekä sisä- ja ulkoministerille 17.10.1924.
- 64** KA, EK-Valpo, emigrantit, kansio 2824, Venäläiset emigrantit meillä ja muualla, 31.10.1927; KA, EK-Valpo, henkilömappi 10886, Anatolij Toll, veljeskunnan ”korkeimman piirin” kaksi kirjettä Tollille 21.10.1926 ja 7.10.1927. Vertaa myös: Russkaja vojennaja emigratsija 20–40-h godov, Dokumenty i materialy, tom 6, OGPU:n raportti 19.3.1926, 258.
- 65** Goldin 2010, 270; KA, EK-Valpo, Terijoen alaostasto, salaiset lähteneet kirjeet 1926–1928, kansio 91, raportti EK:n päällikölle, 9.11.1928; KA, EK-Valpo, henkilömappi 10886, Anatolij Toll, Tollin kuulustelu 8.–9.1.1929.
- 66** Katso agentti T 220:n raporteista: KA, EK-Valpo, henkilömappi 10005, Artemij Grigorjeff, toimisto VIII:n lyhennysote, 14.8.1926; Mainio 2015b, passim.
- 67** Hufvudstadsbladet 4.1.1929, ”Huru skall folket räddä Ryssland?”. Huomaa myös: Iltalehti 4.1.1929, ”Miten Venäjä on pelastettava”.
- 68** KA, EK-Valpo, henkilömappi 10886, Anatolij Toll, Esko Riekin muistiinpanot, 5.1.1929.
- 69** KA, EK-Valpo, henkilömappi 10886, Anatolij Toll, Esko Riekin muistiinpanot 5.1.1929 ja Tollin kuulustelu 7.–8.1.1929; Rislakki 1982, 116.
- 70** KA, EK-Valpo, henkilömappi 10886, Anatolij Toll, Esko Riekin kirjeluonnos sisäministerille 17.1.1929 ja passim. Katso myös: Joffe 2014, 107; Mainio 2015a, passim.
- 71** KA, EK-Valpo, henkilömappi 10886, Anatolij Toll, ”A. Tollin oleskelulupa ja valvonta” 12.10.1948.
- 72** Prjanišnikov 1979, 269; Robinson 2002, 189–190.
- 73** BAR, ROVS Collection, box 12, correspondence, Jevgeni Millerin ja Severin Dobrovolskin kirjeenvaihto, vuosi 1933.
- 74** BAR, ROVS Collection, box 12, correspondence, Severin Dobrovolskin kirje ”Ivan Ivanovitšille” eli Jevgeni Millerille, 23.5.1933. Vertaa myös: KA, EK-Valpo, henkilömappi 11180, Severin Dobrovolsky, Jalmari Sinivaaran erittäin salainen ilmoitus, 20.8.1933.
- 75** BAR, ROVS Collection, box 12, correspondence, Severin Dobrovolskin kirje ”Ivan Ivanovitšille” eli Jevgeni Millerille, 28.8.1933; KA, EK-Valpo, henkilömappi 11180, Severin Dobrovolsky, Jalmari Sinivaaran ja Kaarlo Stendahl käsinkirjoitetut muistiinpanot tapaamisesta Severin Dobrovolskin ja Nikolai Skoblinin kanssa, 30.1.1934.
- 76** Prjanišnikov 1979, 270–271.
- 77** Mainio 2015b, 222–239.
- 78** KA, EK-Valpo, henkilömappi 10886b, Anatolij Toll, Sinivaaran ilmoitukset tapaamisista Salokorven ja Tollin kanssa, 27.4. ja 5.8.1936. Katso myös: KA, EK-Valpo, henkilömappi 4491, Toivo Salokorpi, selvitykset YE:n tiedustelun toiminnasta, 22.4.–22.5.1947, A. Toll; Kosonen 2001, 81.
- 79** KA, EK-Valpo, emigrantit, kansio 2829, Jalmari Sinivaaran raportti ”Venäläiset emigrantit”, 7.9.1938; KA, EK-Valpo, henkilömappi 11160, Ivan, Jurij ja Boris Solonevitsh, passim.
- 80** KA, EK-Valpo, henkilömappi 11200, Severin Dobrovolsky, henkilötietolomake ja lausunto Etsivän Keskuspoliisin pääosastolle 17.1.1923; Mainio 2015a, passim.

- 81** KA, EK-Valpo, henkilömappi 11200, Severin Dobrovolsky, henkilötietoja rajan yli kulkevista henkilöistä, 23.12.1918; Goldin 2007, 68.
- 82** KA, EK-Valpo, henkilömappi 11200, Severin Dobrovolsky, lausunnot Etsivän Keskuspoliisin pääosastolle 28.9.1922 ja 17.1.1923.
- 83** Tšaikovskin perustaman järjestön nimi oli Tsentr deistvija eli Toimintakeskus. Viipurissa ja Helsingissä toiminutta alaosastoa kutsuttiin muun muassa nimellä Severneyi tsentr deistvija. Suomen ohella järjestöllä oli aktiivista toimintaa Pariisissa, Varsovassa, Konstantinopolissa ja Prahassa sekä soluja Saksassa, Virossa ja Latviassa. Katso Pohjoisesta toimintakeskuksesta ja ylipäätään järjestöstä: GARF, Tsentr deistvija, f. 5784, o. 1, d. 15 ja 98–125.
- 84** Bazanov 2008, 559; GARF, Tsentr deistvija, f. 5784, o. 1, d. 15 ja 98–125; Kronštadtskaja tragedija 1921 goda, kniga 2, Severin Dobrovolskin kirje Nikolai Tšaikovskille 11.5.1921, 137–140.
- 85** Bazanov 2008, 559; KA, EK-Valpo, henkilömappi 11200, Severin Dobrovolsky, lyhennysote Ginkenin kuulustelupöytäkirjasta, 31.3.–20.5.1935; Mainio 2015a, passim.
- 86** Puolue vannoi italialaisen fasismin nimiin. Se oli perustettu vuonna 1924 Serbien, kroaattien ja sloveenien kuningaskunnassa. Jugoslavian alueen ja Suomen lisäksi puolueella oli toimintaa Kiinan Tianjinissa.
- 87** KA, EK-Valpo, henkilömappi 11200, Severin Dobrovolsky, Jalmari Sinivaaran merkinnät kuulustelija Olavi Peipon raportissa, 24.9.1939 ja passim.
- 88** BAR, ROVS Collection, box 12, correspondence, Jevgeni Millerin ja Severin Dobrovolskin kirjeenvaihto, vuosi 1933; Bazanov 2008, 560; KA, EK-Valpo, henkilömappi 11180, Severin Dobrovolsky, Jalmari Sinivaaran ilmoitus 4.10.1933 ja 13.11.1934.
- 89** Katso Dobrovolskin kohtalosta esimerkiksi: Bazanov 2008, 564–565; Kauppala 2011, 39–40.
- 90** Izvestija 4.10.1927, Neobhodimo razrušit gnezdo terroristov v Finljandii.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Painamattomat lähteet

Bakhmeteff Archive (BAR), Columbia University, New York

Henkilökokoelma

Kutepov, Aleksandr

ROVS Collection

Gosudarstvennyi arhiv Rossijskoi Federatsii (GARF), Moskova

Narodnyi sojuz zaštšity rodiny i svobody

Tsentr deistvija

Hoover Institution Archives (HIA)

Henkilökokoelma

Prianishnikov, Boris

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Henkilökokoelmat

Artti, Pontus

Wallenius, Kurt

EK-Valpo

Emigrantit

Henkilömapit

Bugajeff, Vladimir

Dobrovolsky, Severin

Granberg, Voldemar

Grigorjeff, Artemij

Kutepoff, Aleksandr

Petrishenko, Stepan

Salokorpi, Toivo

Schulz, Georg ja Maria

Shvetsoff, Aleksandr

Solonevitsh, Jurij ja Boris

Toll, Anatolij

Zatikjan, Anushavan

Ulkomaalaiset Suomessa

Pikkukokoelma (PK) 2414

suojelukuntain tiedustelukeskus

The National Archives (TNA), Lontoo

War Office (WO)

General Information Received by Military Intelligence Branches

Rossijski gosudarstvennyi arhiv sotsialno-političeskoj istorii (RGASPI), Moskova

Henkilökokoelma

Feliks Edmundovič Dzeržinski

Ulkoasiainministeriön arkisto (UM), Helsinki

Ulkoasiainministeriö ja Suomen diplomaattinen edustus ulkomailla

Moskovan lähetystön raportit

Sanomalehdet

Hufvudstadsbladet 1929

Iltalehti 1929

Izvestija 1927

Leningradskaja pravda 1927

Painetut alkuperäislähteet

Kronštadtskaja tragedija 1921 goda, dokumenty v dvuh knigah, kniga 2, Moskva: Rosspen 1999.

Lubjanka, Stalin i VTŠK–GPU–OGPU–NKVD, janvar 1922–dekabr 1936.

Russkaja voennaja emigratsija 20–40-h godov, dokumenty i materialy, tom 6.

Tjurenajaja odisseja Vasilija Šulgina, materialy sledstvennogo dela i dela zaključennogo.

Tutkimuskirjallisuus

Ahti, Martti (1987). Salaliiton ääriviivat. Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918–1919. Espoo: Weilin+Göös.

Bazanov, Pjotr (2008). Kenraalimajuri Severin Tsezarevič Dobrovolski. Teoksessa Sotavangit ja internoidut. Toim. Lars Westerlund. Helsinki: Kansallisarkisto, 556–566.

Blackstock, Paul (1969). The Secret Road to World War Two. Soviet versus Western Intelligence 1921–1939. Chicago: Quadrangle Books.

Brook-Shepherd, Gordon (1999). Iron Maze. The Western Secret Services and the Bolsheviks. Pan Books.

Cook, Andrew (2004). Ace of Spies. The True Story of Sidney Reilly. Tempus.

Elfvengren, Eero & Laidinen, Einar (2012). Vakoilua itärajan takana. Yleisesikunnan tiedustelu Neuvosto-Karjalassa 1918–1939. Minerva.

Enckell, Carl (1956). Poliittiset muistelmani II. Helsinki: WSOY.

Fleišman, Lazar (2003). V tiskah provokatsii. Operatsija "Trest" i russkaja zarubežnaja petšat. Novoje literaturnoje obozrenije.

Goldin, V. I. (2010). Rossijskaja voennaja emigratsija i sovetskije spetsslužby v 20-e gody XX veka. Arhangelsk: Solti.

Goldin, V. I. (2007). Vojennyi mir russkogo zarubežja: ljudi i sudby. Arhangelsk: Solti.

- Haimila, Marjo (1998).** Kun kumous vie kodin. Suomeen paenneet venäläiset 1917–1927. Teoksessa *Kansa ja kumous: modernin Euroopan murroksia 1880–1930*. Toim. Kirsi-Marja Tuominen. Historiallinen arkisto 111. Helsinki: SKS, 61–86.
- Haslam, Jonatham (2011).** *Russian's Cold War. From the October Revolution to the Fall of the Wall*. New Haven: Yale University Press.
- Joffe, Eleonora (2014).** *Mannerheimin kuriiri. Kirill Pushkareffin arvoituksellinen elämä*. Helsinki: SKS.
- Kauppala, Pekka (2011).** *Paluu vankileirien tielle. Suomesta Neuvostoliittoon luovutettujen kohtalo 1940–1955*. Helsinki: Gummerus.
- Kitškasov, N. (1928).** *Belogvardeiski terror protiv SSSR. Po materialam protsessa pjati monarhistov-terroristov*. Izdanije Litizdata Narodnogo Komissariata po Inostrannym Delam.
- Kokovtsov, Vladimir (1935).** *Out of My Past. The Memoirs of Count Kokovtsov*. Stanford University.
- Korhonen, Keijo (1966).** *Naapurit vastoin tahtoaan. I. 1920–1932. Suomi neuvostodiplomatiassa Tartosta talvisotaan*. Helsinki: Tammi.
- Kosonen, Matti (2001).** *Raja railona aukeaa. Tiedustelua Neuvosto-Karjalassa vuosina 1920–1939*. Joensuu: Ilias.
- Kotakallio, Juho (2014).** "Kaikkialla läsnä oleva Lontoon Secret Service". *Secret Intelligence Service ja Suomi 1918–1941*. Helsinki: Helsingin yliopiston väitöskirja.
- Leggett, George (1981).** *The Cheka. Lenin's Political Police. The All-Russian Extraordinary Commission for Combating Counter-Revolution and Sabotage. December 1917 to February 1922*. Oxford: Clarendon.
- Madeira, Victor (2014).** *Britannia and the Bear. The Anglo-Russian Intelligence Wars 1917–1929*. Woodbridge: The Boydell Press.
- Mainio, Aleks (2015a).** *Näkymätön sota. Suomi vastavallankumouksellisen terrorismin ja vakoilun tukialueena 1918–1939*. Helsinki: Helsingin yliopiston väitöskirja.
- Mainio, Aleks (2015b).** *Terroristien pesä. Suomi ja taistelu Venäjältä 1918–1939*. Helsinki: Siltala.
- Marrus, Michael (2002).** *The Unwanted, European Refugees from the First World War Through the Cold War*. Temple University Press.
- Nevalainen, Pekka (1999).** *Viskoi kuin Luoja kerjäläisiä. Venäjän pakolaiset Suomessa 1917–1939*. Helsinki: SKS.
- Pankakoski, Johanna (2005).** *Varjonyrkkeilyä itärajalla. Venäläisten emigranttien poliittinen liikehdintä Suomessa vuosina 1918–1927*. Helsinki: Helsingin yliopiston lisensiaatintyö.
- Prjanišnikov, Boris (1979).** *Nezrimaja pautina. VTŠK–OGPU–NKVD protiv beloi emigratsii. Tšas pik*.
- Rapoport, David (2004).** *Four Waves of Modern Terrorism. Teoksessa Attacking Terrorism. Elements of a Grand Strategy*. Eds. Audrey Kurth Cronin & James M. Ludes. Washington: Georgetown University Press, 46–73.
- Rislakki, Jukka (1982).** *Erittäin salainen. Vakoilu Suomessa*. Helsinki: Love.
- Robinson, Paul (2002).** *The White Russian Army in Exile 1920–1941*. Oxford University Press.
- Smith, Michael (2010).** *Six. A History of Britain's Secret Intelligence Service. Murder and Mayhem 1909–1939*. Dialogue.
- Spence, Richard (2002).** *Trust No One. The Secret World of Sidney Reilly*. Feral House.
- Suomela, Julitta (2001).** *Rajantakainen Venäjä. Venäläisten emigranttien aatteelliset ja poliittiset mielipiteet Euroopan venäläisissä sanomalehdissä 1918–1940*. Helsinki: SKS.
- Sviridenko, Ju. P. & Jeršov, V. F. (2000).** *Belyi terror? Polititšeski ekstremizm rossijskoi emigratsii v 1920–45 gg*. MGU.
- Tšernjajev, Ju. V. (1997).** *Finljandski sled v "dele Tagantseva"*. Teoksessa *Rossija i Finljandija v XX veke. K 80-letiju nezavisimosti Finljandskoi Respubliki. Jevropeiski Dom, 180–194*.
- Zubarev, D. I. (1996).** "Krasnaja tšuma" i belyi terrorizm (1918–1940). Teoksessa *Individualnyi polititšeski terror v Rossii, XIX–natšalo XX v*. Red. K. N. Morozov. Memorial, 163–168.